

ФАЗИ НА СЪДЕБНИЯ ПРОЦЕС В МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

WRITTEN AND ORAL PROCEEDINGS IN THE UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Professor Alexander Dragiev, PhD
Burgas Free University

***Abstract:** The procedure in the UN International Court of Justice consists of two time parts: written and oral proceedings. The written one consists of the communication to the Court and to the parties of the case of different documents. They are main evidence in the Court procedure: therefrom in each case, necessarily, there are documents and written proceedings, respectively. The oral proceedings are after the written one. They consist of the hearing by the Court of the agents, counsel and advocates of the parties to the case, witnesses and experts.*

***Key words:** UN International Court of Justice (ICJ), Statute of the ICJ, Rules of the ICJ, written and oral proceedings, memorial, counter - memorial, public hearings in the cases*

Производството по делата в Международния съд на ООН (МС) преминава през два времеви етапа: писмена фаза, представляваща на практика писмено производство, и устна фаза, т. е. устно производство (чл. 43, т. 1 от Статута на МС (Ст.)). В тази разпоредба те са наречени „части“. Критерият за разделянето на съдебния процес на тези две части или фази е видът на доказателствените средства, използвани във всяка от тях. Видовете доказателствени средства може да бъдат изведени от разпоредбите на Ст.: писмени документи (чл. 43, т. 1, 2 и 4, чл. 49 Ст.), обяснения на страните по делото (чл. 43, т. 1 и 5, чл. 49 Ст.), свидетелски показания (чл. 43, т. 5, чл. 51), заключения (експертизи) на експерти (вещи лица) (чл. 43, т. 5, чл. 50, 51 Ст.). В хода на процеса Съдът разпорежда събирането на доказателствата (чл. 48 Ст.).

Писмената фаза по време се провежда първа, и както личи от наименованието ѝ, там делото се разглежда на основата само на писмени документи и съответно само такива, писмени доказателствени средства, могат да се представят в тази част от производството (чл. 43, т. 2 Ст.). Устната фаза е след писмената и в нея се провеждат съдебни заседания, в които Съдът изслушва страните, свидетелите, експертите, т. е. в тази част от производството се събират гласни доказателствени средства (чл. 43, т. 5 Ст.).

I. Писмена фаза на съдопроизводството пред Международния съд

1. Първата от двете фази е писмената, т.е. писменото производство (чл. 43, т. 1 и 2 Ст.). То се състои в представянето от страните по делото на определени от Статута (чл. 43, т. 2) и Правилника на МС (Прав.) документи. Основното доказателствено средство в съдебния процес в МС са писмените документи. Досега няма дело, по което да не са представени документи, дори никакви други доказателствени средства да не са представяни. Ето защо няма дело без писмена фаза и то започва с нея, докато устна фаза може и да не се проведе.

„Задължителността“ на писмените доказателствени средства по всяко дело пред Съда, и даже тяхната „достатъчност“ по някои дела – т. е. възможността делото да се реши само въз основа на тях, се дължат първо на силно формализирания характер на съдебния процес в МС. Второ, страни по делата пред него са държави, поради което спорът между тях е следствие, пряко или индиректно, на тяхната външна политика, която не може да се осъществява без съставянето на официални документи. Външнополитическите решения на държавата, както всички нейни управленски решения може да се материализират само в писмени документи. Всичко това предопределя значението на писмените документи в съдебния процес в МС – той приема документите като убедително доказателство за фактите, визирани в тях¹.

Най-важните документи от писмената фаза са меморандумът на ищеца и контра меморандумът на ответника. Тези документи се представят, защото те съдържат позициите, а по този начин и обясненията, на двете страни по делото, на този етап от процеса изложени в писмена форма. Най-напред се представя документът на ищеца – меморандум. Той включва пълно описание на фактите по спора, изложение на правните норми, регулиращи предмета му (т. е. приложимото по делото право) според ищеца, и искането (т. нар. петитум) му до Съда какво да реши по делото (чл. 49, т. 1 Прав.). Към меморандума се прилагат всички документи, подкрепящи изложеното в него (чл. 43, т. 2 Ст.).

Чрез Съда меморандумът се предава на ответника и в определен от Съда срок той представя контра меморандум. Той съдържа: признаване или отхвърляне на фактите, твърдени в меморандума; други факти, ако според ответника има такива; признаване или отхвърляне на правните норми, посочени в меморандума; посочване на приложимите към спора правни норми според ответника; искането му до Съда какво да реши по делото (чл. 49, т. 2 Прав.). Към контрамеморандума също се прилагат всички документи, които са в негова подкрепа (чл. 43, т. 2 Ст.). Документите, които страните могат да приложат в подкрепа на позициите си в меморандума и контрамеморандума са основно четири категории: (1) публикувани договори; (2) официални протоколи от заседания на международни организации и национални държавни органи; (3) дипломатическа кореспонденция; (4) всякакви други документи като книги, карти, чертежи, архивни материали, снимки, филми, становища на правни или други експерти и др. Документите трябва да бъдат преведени на езиците на Съда (английски и френски).

2. Независимо, че в меморандума си, съответно контрамеморандума си, всяка от страните по делото има право да посочи кои са според нея приложимите между-

---

¹ **Rosenne, S.** The Law and Practice of the International Court. Dordrecht, Boston, Lancaster, 1985, p. 581.

народноправни норми, това не обвързва Съда. Напротив, той може да приложи и други норми, даже такива, с прибягването до които страните не са съгласни. Меморандумът и контрамеморандумът задължително завършват с искането (петитума) на подаващата го страна до МС – какво да отсъди той. Исканията на страните определят предмета на делото, като така те очертават рамката на това, което трябва да реши Съдът, неговата задача. Значението на тази рамка е, че Съдът може да се произнесе само по въпросите, които са поставени пред него от страните и съответно няма право да се произнася по други въпроси; същевременно Съдът трябва да се произнесе по всички въпроси от петитума: „Следователно заключението на отделението е, че то е длъжно да постанови решение върху целия петитум, който му е възложен”². Това положение е общопризнато в съдебния процес, независимо национален или международен. Като пример в това отношение може да се посочи българският Граждански процесуален кодекс, чл. 6, ал. 2: „Предметът на делото... се определят от страните”.

Тази обвързаност на предмета на делото от волята на страните представлява принципът *non ultra petitum*, чийто смисъл е, че един съд не трябва да решава извън искането на страните. „Значението на принципа е, че трябва да има точно съответствие между това, което е поискано от Съда да реши, и това, което решава.”³ Делата от юриспруденцията на Съда ясно показват как петитумите на ищеца и ответника дефинират задачата му – какво трябва да реши той: по делото за островите Менкие и Екреу страните му Великобритания и Франция посочват в специалното си споразумение какво искат от Съда: да отсъди на коя от страните принадлежат островите, без да разглежда и да се произнася по въпроса дали могат да бъдат обявени за ничия територия или общо владение и на двете страни⁴.

Когато делото се завежда чрез предвиденото в чл. 40, т. 1 Ст. уведомление за специално споразумение, всяка страна по делото е и ищец, и ответник, и съответно всяка страна представя и документа на ищеца – меморандум, и документа на ответника – контрамеморандум. При което и двете страни едновременно, в един и същ срок, а не една след друга, представят най-напред меморандуми, а след това, пак едновременно, в един и същ срок – контрамеморандуми. Всяка страна се запознава с меморандума на другата, и в отговор на него след това представя контрамеморандум.

Ако Съдът прецени за необходимо, той може да допусне представянето на писмени отговори от страните по делото. Те са отговор на ищеца на контрамеморандума и отговор на ответника на този отговор на ищеца, като след това всяка страна може да даде писмен отговор на предишен отговор на другата страна. С тези отговори никоя от страните не може да повтаря твърдения, изложени вече в предходен неин документ. Напротив, в отговорите трябва да се посочват само такива факти от делото, които все още са спорни между страните му в момента на представянето на съответния отговор (чл. 49, т. 3 Прав.). Към писмения отговор могат да се приложат същите документи, които се прилагат и към меморандума и контрамеморандума.

---

² Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (I. C. J. Reports) 1986 (Frontier Dispute case), p. 579.

³ Thirlway, H. The Law and Procedure of the International Court of Justice 1960 – 1989. Part Ten. - The British Year Book of International Law, 1999, vol. 70, p. 22.

⁴ I. C. J. Reports 1953, p. 52.

Когато едно дело се разглежда от отделение на Съда, писменото производство по него е по-кратко по време в сравнение с това производство, когато делото се разглежда от пленарния състав на Съда. В процедурата пред отделението всяка страна трябва да се ограничи само до един писмен документ (чл. 92, т. 1 Прав.), т.е. ищецът да представи само меморандум, а ответникът – само контрамеморандум, без последващи отговори на тези документи; представянето на отговори е възможно само по изключение (т. 2). Очевидно целта е да се постигне по-бързо и облекчено съдопроизводство.

3. Фазата на писменото производство приключва или с представянето на последния документ, или с изтичането на срока за представянето му, без това да е направено. След приключването на писменото производство никакви документи повече не могат да се представят, освен със съгласието на другата страна по делото (чл. 56, т. 1 Прав.) или с разрешението на Съда, ако той счете, че този документ е необходим (чл. 56, т. 2). Страната, желаеща да представи нов документ, трябва да изпрати оригинала му или негово заверено копие на Секретаря на Съда, който от своя страна го изпраща на другата страна и уведомява Съда.

Съгласието на другата страна с представянето на новия документ се презумира, ако тя не възрази изрично. Ако възрази, Съдът изслушва и двете страни, за да може да реши дали да допусне или не новия документ. Ако го допусне, писмената фаза се възобновява и на другата страна се дава възможност да представи становището си относно документа, както и да представи документи в подкрепа на становището си.

4. Писмената фаза на съдопроизводството има поверителен характер, в смисъл че съдържанието на представените документи не подлежи на разгласяване до постановяването на съдебното решение. Въпреки това Съдът може, със съгласието на страните по делото, да предостави тези документи на държавите, поискали това. От своя страна те са длъжни да запазят в тайна съдържанието на документите.

II. Устна фаза на съдопроизводството пред Международния съд

Устното производство, както го нарича чл. 43, т. 1 и 5 Ст., представлява втората, устната фаза на съдопроизводството. Доказателствените средства, които се представят в нея са устните изказвания на страните по делото, свидетелските показания и заключенията на експерти.

1. Към устното производство се преминава след приключването на писменото. Началната дата на устната фаза, т. е. първото заседание по делото, се насрочва от Съда, а ако той не заседава – от Председателя му (чл. 54, т. 1 и 3 Прав.), като се изслушват и предпочитанията на страните (чл. 31 Прав.).

2. Устната фаза се състои в провеждането на съдебни заседания с участието на страните по делото. За разлика от писменото производство устното се характеризира с публичност, като заседанията са открити, макар че по изключение могат да бъдат и при закрити врати. Заседанията се провеждат в седалището на Съда в Двореца на мира в гр. Хага, Нидерландия, но може и на друго място, ако така реши Съдът.

В хода на устното производство Съдът изслушва процесуалните представители, съветниците и адвокатите на всяка от страните, свидетелите и експертите. Съдът задава въпроси на тези лица, като всеки съдия има право да задава въпроси, но Председателят на Съда му дава думата за това. Отговаря или представителят на съответната страна или посочен от него адвокат или съветник. Страните не могат да

си задават директно въпроси, а за тази цел се обръщат към Съда, който го отправя до съответната страна; същото е с отговорите – те се адресират до Съда.

3. Изказванията на страните са задължителни за устната фаза, защото те са форма на участието им в този етап от делото, форма, обусловена от характера на етапа – провеждане на съдебни заседания, в които Съдът изслушва различните участници в процеса. Изказванията на всяка страна – това е всъщност изказването на нейния процесуален представител. Най-напред се изказва представителят на ищеца, след това на ответника, после отново на ищеца, и отново на ответника, като с всяко свое изказване съответният представител взема отношение по предишното изказване на представителя на другата страна. След изказването си представителят има право да даде думата за изказване и на адвокатите и съветниците на своята страна, като определя реда, в който те се изказват.

Устните пледоарии на страните трябва да бъдат колкото е възможно по-кратки, ограничавайки се в пределите само на това, което е необходимо за адекватното представяне на позициите им по делото. Пледоариите не може да повтарят въпроси, които вече са изяснени в писменото производство. Те трябва да се отнасят само до такива въпроси, които продължават да са спорни и след него (чл. 60, т. 1 Прав.). Освен това Съдът може да изиска от страните доказването на всеки въпрос, който е останал неизяснен (членове 61, т. 1 и 62, т. 1 Прав.), както и обратното – да не допусне обсъждането на такъв въпрос, който счита, че вече е достатъчно изяснен, включително и в писмената фаза (чл. 61, т. 1, *in fine*).

4. Ако изказванията на страните по необходимост присъстват в устната фаза на производството, то не е така със свидетелските показания – те са най-рядко използваните в практиката на МС доказателствени средства. От многобройните му дела само няколко са тези, по които са поискани, а и допуснати свидетели. Същевременно трябва да се отбележи, че още първото дело след създаването на МС е с участие на свидетели. Това е делото за инцидента в пролива Корфу между Великобритания и Албания, където са изслушани десет свидетели: седем, посочени от Великобритания, и трима – от Албания⁵.

По делото за Югозападна Африка ответникът ЮАР представя четиринадесет свидетели с цел да защити расовата си политика⁶. Свидетелски показания са дадени и по едно от най-знаковите дела в юриспруденцията на МС – делото на Никарагуа срещу САЩ за военните и полувоенни действия на последните в и срещу Никарагуа. Съдът изслушва пет свидетели, но всички те са представени от Никарагуа⁷. Делото на Босна и Херцеговина срещу бивша Югославия (Сърбия и Черна гора) относно прилагането на Конвенцията за преследване и наказване на престъплението геноцид се отличава с големия брой свидетели. Сърбия посочва десет такива, а впоследствие – още пет. Босна и Херцеговина не посочва свидетели. МС приема десетте първоначално поискани сръбски свидетели, но отказва петте по-късно поискани. Реално в устната фаза на делото дават показания седем свидетели на Сърбия⁸. По делото на Джибути срещу Франция за някои въпроси, отнасящи се до взаимната помощ между тези държави по наказателни дела, Франция посочва един свидетел,

⁵ I. C. J. Reports 1949, 7 – 8.

⁶ Ibid., 1966, 9 – 10.

⁷ Ibid., 1986, p. 18.

⁸ Ibid., 2007, 11, 15.

но Съдът го отхвърля. Аргументите му са, че фактите, за които може да даде показания този свидетел не са му лично известни, поради което той не може да бъде от помощ за Съда за решаването на делото⁹.

5. Следващото доказателствено средство от устната фаза на производството в МС са заключенията на експерти и те са много по-разпространени по делата от свидетелските показания. Експерти има още в първото дело от практиката на МС – цитираното вече дело за инцидента в пролива Корфу. Ищецът Великобритания представя трима експерти, а ответникът Албания – двама. В друго, също цитирано вече дело – на Босна и Херцеговина срещу Сърбия и Черна гора, също участват експерти: Сърбия иска от Съда да допусне двама експерти, а Босна и Херцеговина представя трима експерти. Действително дадените заключения обаче са от двама босненски и един сръбски експерти¹⁰.

Юриспруденцията на МС демонстрира, че истинското приложно поле на експертните заключения са делата, чийто предмет е решаването на спор между държавите относно техните сухоземни или морски граници. Освен това почти винаги експертите по тези дела са специалисти в професионални области, необходими точно за определяне на граници: география, геоморфология, геофизика, геология, картография. Примери за това са делата за континенталния шелф между Тунис и Либия¹¹ и между Либия и Малта¹², делото за морската делимитация между Канада и САЩ в залива Мейн¹³, делото за морската делимитация между Дания и Норвегия в района между Гренландия и Ян Майен¹⁴, делото за морската делимитация между Румъния и Украйна в Черно море¹⁵, делото между Буркина Фасо и Мали относно граничния им спор¹⁶, делото между Либия и Чад за териториалния им спор¹⁷, делото между Бенин и Нигер за граничния им спор¹⁸.

За участието на свидетели и експерти в съдебния процес страните представят на Съда списък с техните имена и адреси, както и най-общо описание на фактите, които целят да докажат чрез тях. Независимо от искането на страните, Съдът е този, който решава дали да допусне свидетелите и експертите.

6. МС може да посещава места, свързани с предмета на делото, с цел събиране на доказателства (чл. 44, т. 2 Ст.). Посещението може да бъде или по инициатива на самия съд (*proprio motu*), или по искане на някоя от страните по делото (чл. 66 Прав.). В практиката на Съда първият опит за посещение на място е направен по делата на Етиопия и Либерия срещу ЮАР за Югозападна Африка. Съдът обаче със свое определение отхвърля молбата на ЮАР¹⁹.

През 1997 г. е извършено първото засега посещение на място по дело пред МС. Това е делото между Словакия и Унгария относно хидроенергийния комплекс

⁹ Ibid., 2008, 182 – 183..

¹⁰ Ibid., 2007, 11, 15.

¹¹ Ibid., 1982, 19, 21.

¹² Ibid., 1985, 14, 15.

¹³ Ibid., 1984, 248, 250.

¹⁴ Ibid., 1993, p. 39.

¹⁵ Ibid., 2009, 2, 4.

¹⁶ Ibid., 1986, 555 – 556.

¹⁷ Ibid., 1994, p. 7.

¹⁸ Ibid., 2005, 93, 94.

¹⁹ Ibid., p. 10.

Габчиково (Словакия) – Нагимарош (Унгария). Двете страни по делото поканват Съда да посети района, където трябва да се изгради комплекс. Съдът постановява определение, с което приема поканата, а самото посещение *in situ* е осъществено в периода 01. – 04.04.1997 г. Съдиите посещават различни места по течението на р. Дунав (тъй като комплексът трябва да се построи на реката на територията на двете спорещи държави) и се запознават с техническите разяснения, дадени от експерти на страните по делото²⁰.

7. След като Съдът изслуша страните по делото, свидетелите и експертите (ако има такива), Председателят на Съда официално прекратява устното производство. Никакви изказвания повече не могат да се правят, освен ако това не бъде изрично постановено от Съда, или поискано от страните по делото. В последния случай нови изказвания са възможни само с разрешението на Съда. Допускането, независимо по чия инициатива, на такива изказвания след прекратяването на устното производство представлява негово възобновяване. След изслушването на новите изказвания Съдът отново прекратява устната фаза и се оттегля за обсъждане и постановяване на решение по делото.

8. Макар като правило разглеждането на всяко дело от Съда да преминава и през писмена, и през устна фаза, възможно е, като изключение, в съдопроизводството по дадено дело да няма устна фаза, а да има само писмена такава. Тоест устното производство не е такава част от съдебния процес, без която не може, за разлика от писменото. Устно производство няма, на първо място, тогава, когато делото е изяснено напълно от фактическа и правна страна само чрез документите, представени от страните в писмената фаза. Така тя се оказва достатъчна, за да се реши делото. Следователно в този случай устна фаза няма да има, защото няма да има какво да се изяснява по делото след писмената такава. Другият случай, когато може да липсва устно производство е, когато делото се разглежда от отделение. Но и тук отсъствието на устна фаза е изключение, условията за което са, първо, страните по делото да са се споразумели за това, и второ, отделението да е дало своето съгласие (чл. 92, т. 3 Прав.).

---

²⁰ Ibid., 1997, 13, 14.